

LAZDA SUDAVUS IŠ UOLOS PASILIEJA VERSMĖ

Dainius RAZAUSKAS

2022–2023 m. „Būde“ jau skelbtuose autoriaus straipsniuose „Stabo akmuo ir akmuo stabas“, „Užtvenkta tėkmė“, „Pavirsti akmeniui“, „Akmeninė širdis“, taip pat straipsnyje „Akmuo – velnio ir akmuo – velnias“ (Soviijus, 2023, t. 11, Nr. 1) nagrinėta mitinė priešprieša tarp (gyvybinės) tėkmės ir (mirtino) sąstingio, kurį įkūnija, perteikia ir simbolizuoja akmuo (uola) bei su juo itin glaudžiai susijęs velnias. Tuose straipsniuose įvairiais atžvilgiais telktasi daugiau į velnio sustabdytos, akmeniui (uola) užverstos, užtvenktos tėkmės ir į gyvos būtybės suakmenėjimo, pavirtimo akmeniui įvaizdžius. Pastaruosiuose dviejuose straipsniuose – „Iš (po) uolos pasilieja versmė“ ir „Perkūnui trenkus iš (po) uolos pasilieja“ (Būdas, 2023, Nr. 6 ir 2024, Nr. 1) – pereita prie įveikto sąstingio ir išlaisvintos tėkmės mitinių įvaizdžių, būtent – nuverstos uolos ir iš (po) jos pasiliejusios versmės. Dabartinis straipsnis tiesiogiai tęsia šiuodu pastaruosius – jame pateikiami ir nagrinėjami įvairių tradicijų (tarp jų, žinoma, baltų) mitiniai siužetai bei vaizdiniai, kuriuose tėkmė, srovė, versmė iš uolos pasilieja per ją sudavus (trenkus, skėlus) lazda.

Reikšminiai žodžiai: įveiktas sąstingis; paleista lietis tėkmė; lazda sudavus iš uolos pasiliejusi versmė; baltų ir lyginamoji mitologija.

- Vienoje mitologinėje sakmėje (LPK 3452) ant didelio akmens (uolos) tupėjęs velnias pasiliejo trenkus lazda:

Pasakoja, kaip da prie baudžiovų senovėjėjo vienas ūkinykas in laukus pas arklius naktį. O tai buvo graži naktis, šviesu, mėnasia, kad galėjai nors pinigų skaityt. Teko ait pro didelį akmenį. Jis pamatė ant to akmenio, kad šoka toks mažas vyrukas su raudona kepuraitė švilpaujant ir rėkaujant „šmit rut, šmit rut“ <...>. Tas žmogus mislia: kas čia su juom bus? Jis turėjo rankoj šermukšninę lazda. Jis atsidrąsinęs kaip leido su taj lazda in tą vyruką – tik smala pasiliejo ant to akmens.¹

Kitoje, irgi anksčiau minėtoje, sakmėje su nesyk jau pasitaikiusiu pasakų (ATU 613) motyvu (apie uola užverstą ir paskui, uolą nuvertus, vėl paleistą lietis versmę) žmogus nugirsta velnią saviškiams giriantis: *Aš sulaikiau vandenį, visi keikias, tai daug dušių peklon paklius*; tada išgauna iš velnio, kaip galima vandenį vėl paleisti: *Tenai yra tokia uola, aš tau duosiu lazda, suduosi ir pradės bėgti vanduo*; žmogus taip ir padaro ir išgelbsti miestą nuo troškulio, o žmonių sielas – nuo pragaro².

Panašiai „Pasakoje apie sausą miestą“ iš Utenos krašto:

Seniukas dave jam lazda ir pasake: „Aik ir aik tuo keliu, kur dabar ejai, kal preisi didelį miestą.“

1 BsOPS: 115, Nr. 53.

2 Balys 2002: 424–425, Nr. 527; žr. Razauskas 2023c: 18.

Tami miesti žmones miršta undenia badu. Nuvejis pristok pre šeiminyką ir prinešk undenia. Undenia rasi gali miesta, kalnaly. Užlipk un ta kalna, suduok tris sykius lazda in žemį, ir atsivers šaltinis.“³

Taigi, versmė pasilieja uolon sudavus lazda. O kadangi „į žemę“ reikia suduoti „ant kalno“, tai verta turėti omenyje, kad uolà – tai visų pirma ‘didelis uolienios gabalas, akmens kalnas’, bet kartu ir ‘kieta, suakmenėjusi žemė’⁴. Vadinasi, ir čia nepernelyg nutolta nuo branduolinio vaizdinio, kone formulės: *lazda sudavus iš uolos pasilieja versmė*.

***

Lazda, pirmapradis ginklas, šiaip jau gali būti Perkūno požymis (juolab kai ji kartais geležinė!), vadinasi, vėlgi nuoroda į uolą perskėlusį ir srovę paleidusį lietis Perkūną. Jonas Balys pateikia tokį štai Raseiniuose tarpukariu užrašytą „tikėjimą“ apie perkūno kilmę: *Šv. Petras supyksta, kai žmogus kokį nors blogą darbą padaro, ir savo didžiule lazda į dangų (šeria), ir dėl to kyla griaustinio trenksmas*⁵. Vienoje lietuvių pasakoje kartą *pas sūnų atsilankęs senis su ilga žila barzda, aukšta kepure, rankoje lazda nešinas*, o galiausiai: *Tas pasisakė*

3 UKT: 12, Nr. 6.

4 LKŽ XVII: 487.

5 Balys 1998: 58, Nr. 543 d.

esqs *Perkūnas dievaitis*⁶. Kitoje pasakoje tėvas išvarė savo neklauzadą sūnų: *Pirm išeinant sūnus susiieškojo tėvo lazda, kuri tokį macnumą [galią] turėjo, kad ją viens, į ranką ėmęs, prieš kitus žmones iškeldavo, tai anie kaip perkūno nuremti stovėjo, kad nei koją, nei ranką pajudyt negalėjo*⁷. Taigi, sustingę, kaip stabo ištikti. Arba štai: *Vienas kalvis turėjo sūnų milžionių. Sūnus buvo toks stiprus, kad jau trijų metų galėjo su mešku grumtis. Kaip jis suaugo į dvyliką metų, tėvas nukalo jam lazda nuo dvylikos pūdų ir išleido į svietą tarnautų; paskui tasai sūnus galiūnas, užkeiktame malūne velnių apspiestas, kaip pradės šaudyti su lazdu velniams – visi išlakioja!* Paskui vėl: *Atrado kambary apė tuziną velniokų ir pradėjo mušti su lazda. Velniokai rėkia; paskui: Vel pargrįžo pas velniokus ir pradėjo aušinti su lazda*⁸. O mušti velnius – bene pirmiausias, pagrindinis Perkūno užsiėmimas.

Atitinkamoje ukrainiečių pasakoje sūnui, vardu *Богодавеу* ‘Dievo duotas(is)’, tasai prašo jam nulieti iš geležies tolydžio vis sunkesnę lazda, kurią išbandydamas sviedžia į dangų ir sako: *хмара наступає, дрібний дощук накрапає, палычка летить, як грим гримить* „debesis užeina, smulkus lietutis lašnoja, lazdelė lekia, lyg griaustinis griaudžia“⁹. Sunki lazda ar vėzdas, juolab geležinis, priklausė germanų griausmininkui Torui¹⁰. O Vladimiras Toporovas¹¹ pasakų geležinę lazda palygino su vedų žaibasvaidžio Indros metaliniu (variniu arba geležiniu) vėzdu *vájra āyasá* (pavyzdžiui, „Rigvedoje“ I.52.8), kuriuo jis, beje, būdingai paleidžia lietus vandenį (I.51.4): *tvám apám apidhānāvnrn* „tu upių užvertas nuvertei“. Vedų *api-dhāna* pažodžiui yra ‘tai, kas už-dėta ant viršaus’ ir šitaip ‘kuo kas nors uždengta, pridengta, uždaryta’, iš veiksmazodžio *api-dhā-* ‘už-dėti (ką ant ko), ap-dėti (ką kuo)’¹², tad šiuo atveju tai labai gali būti kaip tik ant tėkmės užversta uola. Beje, kaip ir pasakose, Indra jį „geležinę“ lazda yra nukalęs kalvis Tvaštaras, Indra tai pats prisipažįsta (X.48.3): *máhyam tvásā vájram atakšad āyasám* „Man Tvaštaras vėzda nutašė geležinį“.

Kitur „Rigvedoje“ (I.85.10–11), nors tiesiogiai neminint lazdos ar vėzdo, Indros palydovai Marutai *ūrdhvám nunudre ’vatám tá ójasā dādrhāṇám cid*

bibhidur ví párvatam <...> jihmám nunudre ’vatám táyā diśásiñcann útsam gótamāya trṣṇáje „aukštyt versmę pramušė jėga, net tvirtąją perskėlė uolą <...>. Įžambiai versmę pramušė čionai, paleido lietus versmę Gotamai ištroškusiam“. Dar (V.32.1): *mahántam indra párvataṁ ví yád váh sṣjó ví dhārā* „didžiulę, Indra, uolą kai atvėrei, paleidai srūt tėkmes“¹³. Vedų *párvata* šiaip jau yra ‘kalnas’, dažniausiai ‘akmeninis kalnas’, todėl ir ‘uola’ ar net ‘akmuo’¹⁴.

***

Tiesa, išmušdami iš uolos vandenį lazdos griebiasi ir kiti dievai. Gastonas Bašliaras mums primena, kad ir senovės graikų „Poseidonas sviedžia trišakį, kuris įsminga į uolą. Jį ištraukus, ištryško trys srovės, tapusios Lerno šaltiniu. Kaip matome, šaltinių atradėjo lazdelė turi gan seną istoriją!“¹⁵ Taigi, lazda, kuria sudavus uolon pasilieja versmė, vaizduotės meistras G. Bašliaras prilygina, viena vertus, Poseidono trišakiui, o kita vertus, – „lazdelei“ (virgulei), kuria ieškoma požeminės gyslos (srovės) šuliniui kasti. Prisiminkime dar vieną to paties tipo (ATU 613) lietuvių pasaką, kurioje žmogus *turėjo apreiškimą nuo Perkūno. Žynys buvo, daug žinojo. Buvo jam nuo Perkūno pasakyta, kaip reikia rasti vandenį, kad kokiam mieste nėra*.¹⁶ Vis dėlto mūsų „žynį“ pamoko rasti vandenį būtent Perkūnas.

Poseidonui, nors vandenų bei vandenyno dievui, ir pačiam būdingas ne vienas „perkūniškasis“ bruožas bei epitetas: jis ir žemės drebintojas, motinos Žemės sutuoktinis, ir t. t. Jie mena vieną iš Poseidono žygdarbių, kurio paminėjimas Ovidijaus „Metamorfozėse“ (VI.75–77) pasižymi visais esminiais mūsų nagrinėjamo vaizdinio dėmenimis:

Dievas plačių vandenų stovėdamas tridanciu kietą
Uolą užgauna ir ten, kur užgavo, iš jos pasilieja
Tyro vandens versmė.¹⁷

Senovės Graikijoje Poseidonas buvo ne vienintelis taip pasielgęs – panašiai darė Euripido bakchantės (704–710):

6 BsRR: 597–598; BsR I: 436–437.

7 BsLP I: 76, Nr. 20.

8 BsLP II: 49–51, Nr. 16; plg. BsOPS: 122–123, Nr. 59.

9 ЧБНМИ II: 239–240, Nr. 64.

10 West 2007: 253.

11 Toporov 1967: 91.

12 Monier-Williams 1899: 55.

13 Žг. Елизаренкова 1999: 179.

14 Grassmann 1872: 791; Monier-Williams 1899: 609; MrhKEWA II: 228; smulkiai ir nuodugnai apie šį žodį žr. Елизаренкова 1999: 173–187.

15 Bachelard 1993: 263.

16 DvPSO: 138, Nr. 33; žr. Razauskas 2024: 25.

17 Ovidijus 1979: 145.

Į akmenį tirsu paleidžia kai kuri,
 Ir išsiveržia iš akmens gaivus vanduo.
 Kita į žemę smeigia savo krivūle,
 Ir dievas [Dionisas] ją pagirdo almančiu vynu.
 O tos, kurioms arčiau širdies balta puta,
 Pravirbina pirštu dirvoną, ir iš ten
 Ištrykšta pienas.¹⁸

Tirsas – lazda, apvyta gebenėmis bei vynuogienojais, eglės kankorėžiu papuoštu galu. Iš uolos pratrūškusi versmė – apskritai vienas iš būdingų Dioniso „stebuklų“, ar apsireiškimų¹⁹.

Senovės Graikijoje dar ir Atėnės globotinė Atalantė yra smogusi ieties smaigaliu uolon, iš kurios kaipmat pasiliejęsi versmė²⁰. Šiuo atveju lazda atstoja ietis.

Mūsų eros pradžioje Romos imperijos kariuomenėje paplitęs Irano kilmės mitraizmas pasakoja apie tai, kaip pasaulio pradžioje piktoji dvasia buvo užleidusi ant žemės visuotinę sausrą ir išdžiovinusi visus šaltinius, tačiau pergalingasis Mitra „paleido savo strėles uolon, ir iš uolos ištryško gyvo vandens versmė“, atgaivinusi ir išgelbėjusi pirmuosius žmones²¹. Kad gyvo vandens – suprantama, nes tai iš sąstingio paleistas lietus, tekantis vanduo. Lazdą čia atstoja strėlė – irgi, beje, vienas iš būdingų Perkūno ginklų.

Paskui ši mitinį įvykį ir jo atvaizdus mitraizmo mene krikščionių dailininkai pasitelkė kaip pavyzdį atitinkamam Mozės „stebuklui“ pavaizduoti, ir „strėles į uolą šaudantis Mitra pavirto Moze, paleidusiu vandens versmę iš Horebo kalno“²². Pastebėkime, jog Mitros strėles kaip tik atstoja Mozės lazda, kurią Karlas Gustavas Jungas, beje, prilygino „išlaisvinančiam žaibui“²³, taigi – Perkūno ginklui.

***

Turimas omenyje Išėjimo knygos 17-as skyrius, taip ir pavadintas – „Vanduo iš uolos“ (1–6):

Iš Sino dykumos visa izraeliečių bendrija keliauvo sustodami, kaip Viešpats vedė. Jie apsistojo Refidimuose, bet čia nebuvo vandens žmonėms atsigerti. Žmonės barėsi ant Mozės ir sakė:

■

18 Antikinės tragedijos 1988: 489; Sigitas Narbutas vertimas. Vietoj „akmens“ galėtų būti „uola“, plg. angliškame vertime *rock* (AM: 76; žr. EliadeHR I: 364–365 ir kt.).

19 EliadeHR I: 363.

20 Грейвс 1999: 300.

21 Cumont 1956: 137–138.

22 Cumont 1956: 228, žr. 196–197.

23 Jung 1980: 295.

„Duok mums vandens gerti!“ Mozė jiems atsakė: „Ko jūs mane barate? Kam gi mėginatė Viešpatį?“ Betgi čia žmonės troško be vandens ir murmėjo prieš Mozę, sakydami: „Nejau išvedei iš Egipto troškuliu nužudyti mus ir mūsų vaikus, ir mūsų galvijus?“ Mozė šaukėsi Viešpaties ir sakė: „Ką aš turiu daryti su šia tauta? Dar truputį, ir jie ims mane akmenimis mušti.“ O Viešpats tarė Mozei: „Eik ir atsistok prieš žmones. Pasiimk su savimi keletą Izraelio seniūnų, laikyk rankoje lazdą, kuria sudavei į Nilą, ir eik. Tikėk manimi, aš stovėsiu ten prieš tave ant uolos prie Horebo. Suduok į uolą, ir ištekės iš jos vanduo žmonėms atsigerti“. Mozė Izraelio seniūnų akivaizdoje taip ir padarė.

Vaizdinys Biblijoje svarbus, nesyk pasikartojantis ir noriai prisimenamas, pavyzdžiui, Skaičių knygoje (20.2–11):

Bendrija neturėjo vandens. Todėl jie susibūrė prieš Mozę ir Aaroną. Žmonės ginčijosi su Moze, sakydami: „Verčiau mes būtume žuvę, kai mūsų giminės žuvo Viešpaties akivaizdoje! Kodėl atvedėte Viešpaties bendriją į šią dykumą mums ir mūsų galvijams numirti? Kodėl išvedėte mus iš Egipto, kad atvestumėte mus į šią baisią vietą, kur nėra nei grūdų, nei figų, nei vynuogmedžių, nei granatmedžių? Nėra net vandens atsigerti!“ Mozė ir Aaronas, paėję nuo bendrijos prie Susitikimo palapinės angos, parpuolė kniūbsti. Jiems pasirodė Viešpaties šlovė. Viešpats kalbėjo Mozei, tardamas: „Paimk lazdą, surink bendriją, tu ir tavo brolis Aaronas, ir jiems matant, įsakykite uolai duoti vandens. Taip jūs duosite jiems vandens iš uolos ir pagirdysite bendriją ir jų galvijus.“ Mozė tad paėmė lazdą, buvusią Viešpaties akivaizdoje, kaip jis buvo jam įsakęs. Mozė ir Aaronas surinko bendriją ties uola ir jiems tarė: „Klausykitės jų, maištininkai! Argi gausime jums vandens iš šios uolos?“ Tada Mozė pakėlė ranką ir sudavė du kartus lazda į uolą. Pasipylė vandens srautas, atsigėrė bendrija ir jų galvijai.

Lietuviškai būtų tiksliau ne „pasipylė“, o *pasiliejo*. Ar bent kaip Algirdo Jurėno vertime (Sk 20.11): „Pakėlęs ranką, Mozė du kartus sudavė į uolą savo lazda. Tada išsiliejo daug vandens, ir bendruomenė gėrė su savo gyvuliais.“²⁴

Pakartoto įstatymo knygoje (8.12–15) Viešpats Mozei primena:

■

24 ŠvR 2000: 169.

Kai tu būsi sočiai pavalgęs, būsi pasistatęs gerus namus ir juose gyvensi, kai tavo galvijų bandos ir avių kaimenės bus padaugėjusios, tavo sidabras ir auksas bus pagausėję, ir visa, kas tau priklauso, bus suklestėję, tuomet saugokis, kad tavo širdis neišpuiktų, užmiršdama Viešpatį, savo Dievą, išvedusį tave iš Egipto žemės, iš vergijos namų, vedusį tave per plačią ir baisią dykumą, pilną ugningų žalčių ir skorpionų, – išdegusią ir be jokio vandens žemę, – davusį tau vandens iš titnago uolos.

Nehemijo knygoje (9.15) maldingai prisimenama: „Jiems alkstant tu parūpinai duonos iš dangaus, o jiems trokštant atsiuntei vandens iš uolos.“ Psalmynes (78.15–16, 20): „Jis perskėlė uolą dykumoje ir davė jiems apšiai vandens tarsi iš bedugnės. Jis paliepė upeliams trykšti iš uolos ir leido vandenį srautais. <...> Tiesa, jis taip sudavė į uolą, kad ištryško vanduo ir tekėjo srautais.“

Beje, ar tik ne čia pirmąsyk pasakyta, kad Mozė ne šiaip tik sudavė į uolą, bet ją perskėlė. Paskui tai nebepamirštama.

Toliau (Ps 105.41): „Jis atvėrė uolą, ir ištryško vanduo, – lyg upė tekėjo per dykumą.“ Dar (Ps 114.7–8): „Drebėk, žeme, nuo Viešpaties Artumo, nuo Jokūbo Dievo Artumo, kuris paverčia uolas vandens tvenkiniais, titnagą – tekančiais šaltiniais.“ Išminties knygoje (11.4) vėl: „Kai ištroškėdavo, jie šaukdavosi tavęs, ir buvo jiems duota vandens iš aukštos uolos, iš kieto akmens jų troškuliui numalšinti.“ Izaijo knygoje (48.21): „Troškulio jie ne kentėjo, kai vedė juos per sausas dykynes. Vandeniui ištrykšti iš uolos jis liepė – praskėlė uolą, ir tryško vandenys.“

Krikščionims iš uolos išskelta versmė „gali simbolizuoti Eucharistiją, kaip buvo persmeigtas nukryžiuoto Kristaus šonas (nors taip pat reiškia ir pačią Evangeliją, atgaivinančią tikinčiuosius)“²⁵. Visų pirma, matyt, remiantis apaštalu Pauliumi, pasakiusiu (1 Kor 10.1–4): „Noriu, kad žinotumėte, broliai, jog visi mūsų protėviai <...> valgė to paties dvasinio maisto ir visi gėrė to paties dvasinio gėrimo. Jie gėrė iš dvasinės juos lydincios uolos, o ta uola buvo Kristus“. Numanytina, kad dvasinę prasmę šis vaizdinys turėjo ir kitose tradicijose, ne tik krikščioniškoje.

Mozės išskelta iš uolos versmė – ne vienintelis šio archetipinio vaizdinio atvejis Biblijoje. Antai Pakartoto įstatymo knygoje (32.13) Dievas

Jokūbą „maitino jo laukų derliumi, duodamas jam čiulpti medaus iš jo uolų ir alyvmedžių aliejaus iš jo akmenuotos žemės“ (‘suakmenėjusi žemė’, kaip pamename, – viena iš lietuvių žodžio *uola* reikšmių); arba, sulig Algirdo Jurėno vertimu, „leido jam čiulpti medų iš uolos ir aliejų iš titnaginės uolos“²⁶. „Aliejaus iš uolos“ vaizdinys verčia prisiminti Pradžios knygos sakinį (28.18) apie Jokūbą, naktį padėjusį galvą ant akmens ir susapnavusį Dievą: „Atsikėlęs anksti rytą, Jokūbas paėmė akmenį, kurį buvo pasidėjęs po galva, pastatė jį kaip paminklą ir užpylė ant jo viršaus aliejaus.“ *Aliejumi aplietas*, taigi, aliejumi varvantis akmuo irgi mena iš uolos *pasiliejusį aliejų*.

Jobas štai kaip prisimena savo buvusį laimingą gyvenimą (Job 29.2–6): „O, kad būčiau kaip kadaise, praėjusiais mėnesiais, kaip dienomis, kai Dievas mane globojo! Kai švietė jo lempa virš mano galvos ir jo šviesojeėjau per tamsą; kai buvo mano žydėjimo dienos ir Dievas saugojo mano palapinę; kai visagalis dar buvo su manimi ir mano vaikai dar supo mane; kai mano kojos būdavo plaunamos piene ir iš uolos man tekėjo srovės aliejaus!“

Pažymėtina: biblinis *laimės* įvaizdis – tas pats *liejimasis*, kaip lietuvių!²⁷

Vaizdinio esmę – *sutvėrimo* ir *ištėrimo* priešpriešą, sąstingio tirpdymą – mena ir Juditos knygos sakiny (16.15): „Kalnai bus pajudinti nuo pamatų tarsi vanduo; tau žvilgtelėjus tirps uolos tarsi vaškas.“ Tirpstantis vaškas mums irgi jau girdėtas²⁸.

Galų gale įkvėptas dvasinis vaizdinys apdairiai įgauna net buitinių, ūkinį pritaikymą – viršta vandentiekiu, kaip Siracido knygoje (48.17): „Hezekijas įtvirtino savo miestą, įvesdamas į jo vidų vandenį, – geležiniais įrankiais prakirto uolas ir padarė vandens talpyklas.“

***

Lietuvių raštijoje, nuo pat pirmųjų raštų lietuvių kalba, šis vaizdinys – iš uolos pasiliejusi vandens versmė, tėkmė – irgi mielai prisimenamas bei kartojamas, bet kadangi pirmieji lietuvių rašytojai buvo kunigai, tai jis prisimenamas ne iš savų sakmių ir pasakų, o iš svetimų, atneštinių, bibliinių. Martyno Mažvydo žodžiais (Ps 114.7–8):

26 ŠvR 2000: 227.

27 Žr. Razauskas 2014: 9–10 ir toliau; taip pat iš dalies 2022a: 13–20.

28 Razauskas 2022a: 19–20.

25 Metford 1983: 213; plg. Becker 1995: 287 ir kt.

Nuogi veido Pono [Dievo] žemė padrebėjo, nuogi veido Dievo Jakobo, kuris pavertė uolą ing ežerą vandeny ir akmenį ing versmę vandeny; 1895 m. lietuviškos Biblijos žodžiais: Uolę pavertė į vandenio ežerus ir akmenis į šulinius; štai dar Jono Bretkūno „Postilė“: Maižiešius [Mozė] melsdamasi perskyrė marias, item iš uolos išprašė vandenį; Jokūbo Morkūno „Postilė“: Iš sausų uolų vanduo tekėjo²⁹ ir t. t.

Labai pamokomas atvejis: mitinis vaizdinys, perimtas iš svetimos tradicijos, laikomas šventu, didžiai prasmingu, vertu nuolat atminti, kartoti ir aiškinti, o tas pats mitinis vaizdinys savoje tradicijoje – beverčiu, beprasmiu, kuo greičiau užmirštinu tamsios liaudies prietarų. Štai ką reiškia išsižadėti savojo tikėjimo ir perimti svetimą.

Be to, kaip Romos Imperijos laikais šis Mozės „stebuklas“ pakeitė tą patį dievo Mitros padarytą „stebuklą“, taip naujojo tikėjimo kunigų mokymai lietuvių liaudžiai jis veikiausiai irgi atstojo tą patį „stebuklą“, puikiai žinomą iš tautosakos, kur jį atlieka dievas Perkūnas ar jo patikėtinis, kaip anas „apreiškimą“ gavęs žynys, kurio prišildytą vietą Mozė ir bus užėmęs.

Juolab pačioje liaudies tradicijoje, pavyzdžiui, Bažnyčios draustuose ir persekiotuose užkalbėjimuose, kur Mozė veikiausiai ir atsirado kaip savotiškas prisigerinimas bei pa(s)iteisinimas vietoj nebegalimo minėti Perkūno. Antai užkalbėjime nuo gyvatės: *Urvine, negadink žmonių! Tegul tavo galybę atima keturi vėjai – šiaurinis, pietinis, vakarinis ir rytinis. Tegul tavo galybę atima Maižiešiaus lazda, su kuria iš akmens padarė vandenį* (Kupiškio r.); *Urvine, negadink žmonių! Tegul tavo galybę atima keturi vėjai – šiaurinis, pietinis, vakarinis ir rytinis. Tegul tavo galybę atima Maižiešiaus lazda. Kaip išdžiovino jūrą, tegul tavo galybę atima. Maižiešiaus lazda iš akmens padarė vandenį – tegul tavo galybę atima* (Rokiškio r.)³⁰.

Toje pačioje vagoje, susiliejus lietuviškiems ir krikščioniškiems intakams, randasi bažnytinių giesmių vaizdiniai apie Kristaus nukryžiuvimą, kaip antai:

*Saulė šviesi užsitemus,
Gailestį paduod visiemus.
Žemė, žemė visa sudrebėjo,
Uolos, uolos skaldytis pradėjo <...>*

29 LKŽ XVII: 487, 488; Mažvydo sakinių dar žr. XVIII: 802.

30 VtLU: 1499–500, Nr. 1179, 1180; pirmąjį dar žr. LTs V: 895–896, Nr. 9288.

Ir juolab:

*Saulė tuo kartu temti pradėjo,
Jėzui miršančiam uolos skeldėjo.
Upė Ced[r]ono teka iš šono
Brangiausio mūsų Jėzuso pono.³¹*

***

Lazda čia, kaip matyti (ir kaip jau galėjome įsitikinti ankstesniuose straipsniuose), nors būdinga, nėra būtina, todėl vietoj jos gali būti bet koks kitas tinkamas įrankis ar ginklas (nepamirština čia Nukryžiuotojo šoną pradūrusi ietis) arba ji išvis neminima – svarbiausia, kad tvirtas akmuo, kieta uola būtų kaip nors pradaužta, perskelta, sutriuškinta, „sutirpdyta“ ir iš jos pasilietų tekantis skystis, paprastai vanduo.

Antai norvegų padavime Norvegijos karalius šventasis Olavas kartą laivu įplaukė į fjordą, o įgula jam pranešė, kad laive visai nebėra geriamo vandens, tad jis liepė priplaukti prie kranto ir, kadangi dėvėjo geležines pirštines, tiesiog ranka smogė į uolą, ir iš uolos pasiliejo tyras gėlas vanduo³².

Ar tik ne panašūs vaizdiniai Vincą Pietarį buvo paskatinę atitinkamai aiškinti Lietuvos karaliaus Algirdo vardą, lenkų rašytą *Olgierd*, rusėnų *Олькѣртъ*: „Yra lietuviškas žodis [u]ola – ‘skała’ (lenkų). Iš šito žodžio ir iš žodžio *kirsti*, *kertu* stoja sudėtas vardas kunigaikščio *Olkiert*. <...> Tokiu būdu Olgierdas – ne Algirdis ‘girdantis alumi’, bet *Ol-kiertis* ‘olas kertantis’.“³³ Taigi, *Uol-kertis* ar *Uol-kirtis*.

Latvių pasakoje kurpius pasislėpęs nugirsta žvėrių pokalbį, kuriame kiškis skundžiasi, kad „vandens nėra viename mieste šulinyje nėra“, o vilkas pamoko: „Jei tik perskeltų į keturias dalis didįjį akmenį, kuris guli ant vandens gyslos miesto viduryje, tai vandens nebetrūktų.“ Tada kurpius „patraukė į miestą. Ten visi vaikščiojo nuliūdę. Jis ėmė klausinėti, kas jiems per bėdos. Taip ir taip, nėra viename šulinyje vandens nesą, visi baigią nutrokšti.“ Galų gale:

Kurpius tuojau paklausė: „Kur čia mieste tasai didysis akmuo? Nuveskite mane prie jo!“ Nuvedė. Kurpius tuojau sako: „Suskaldykite akmenį į keturias lygias dalis!“ Žmonės stojo prie darbo ir akmenį greitai suskaldė. Vos tatai padarė, šuliniai vandens prisipildė.³⁴

31 KrŠRR: 254–257, Nr. 174.4 ir 175.3.

32 SFBL: 340, Nr. 59.1.

33 BsRR: 643, žr. 649.

34 LaPDŽ: 224.

Kartais gana jau anksčiau perskelto, skilusio akmens, iš (po) kurio teka versmė. Jau aptartą Stepono akmenį mitinėse Neries ištakose³⁵ pri-
mena toks gudų padavimas:

*Ёсць крыніца, завеўца Шчапаны камень.
Зверху над крыніцай невялікі камень. Так за-
веўца, бо камень расчэпаны, а з яго цячэ
крыніца.*³⁶

Yra versmė, vadinasi akmuo Ščeponas. Virš
versmės nedidelis akmuo. Taip vadinamas, nes
akmuo perskeltas, o iš jo teka versmė.

Be to, kad šis Ščeponas – akivaizdžiai tas pats
aptartasis Steponas (buvęs lie. *stepas* ar *stabas*),
šiuo atveju čia esama vieno dabar mums svarbaus
sąskambio, prie kurio aiškiai pritemptas akmens
vardas: tai jo sąskambis su bendriniais žodžiais
шчапаны ‘skeltas, skaldytas’, *шчапаць* ‘skelti,
skaldyti’, *рас-шчапіць* ‘perskelti’. Taigi, pirminis
akmens vardas pakeistas taip, kad būtų supranta-
mas kaip ‘skeltas, skaldytas akmuo’, juolab kad jis
dar ir sakmėje paaiškintas dalyviu *рас[ш]чапаны*
‘perskeltas’. Ir kaip tik iš šito įskilimo liejasi vers-
mė. Vadinasi, baltiškasis akmuo *stabas* nutautu-
siai gudo ausiai prarado prasmę, bet vaizdinio
esmė liko atmenama, tad prie jos prisitaikyta iš
naujo, kitaip, gudų kalbos priemonėmis.

Vaizdinys aptinkamas ir dainose. Pavyzdžiui:
atskrido sakalas ir nutūpė ant žaliojo medelio,

*Nuo žaliojo medelio
Ant balto akmenėlio.
Baltas akmuo persiskyrė,
Gilios marios išsipylė.*³⁷

Vietoj „persiskyrė“ būtų galima pasakyti
„skilo“, o vietoj „išsipylė“ – „išsiliejo“. Beje, sa-
kalas čia vėlgi gali būti suprantamas kaip Perkūno
ar iš dangaus jo pasiųsto žaibo poetinis įvaizdis³⁸.

***

Vaizdinys pereina į autorinę poeziją ir čia paga-
liau deramai interpretuojamas. Vytautas Kavolis
knygoje „Sąmoningumo trajektorijos“ labai taik-
liai pritaiko jį, pasitelkęs Vinco Mykolaičio-Puti-
no eiles:

Ir nepriklausomoje Lietuvoje pakartotinai pas-
tebimas vidinės laisvės trūkumas. Vincas My-
kolaitis-Putinas 1922 m.:

35 Plg. Razauskas 2022b: 33–37.

36 НІБП I: 231, Nr. 592.

37 LLD VI: 183, Nr. 198.

38 Razauskas 2018: 17.

*Mes amžius urvuos lyg apjakę vergai iškalėjom,
Suskaldėm uolas ir išėjom į laisvę vergai.*

Išorinė prievarta nugalėta, bet liko vidinė
vergija:

*Tik savo krūtinių lig šiolei praskelt negalėjom,
Kur glūdi į širdis įsmigę vaiduoklių nagai.*³⁹

Todėl, pasak Antano Miškinio, *reiktų apaugu-
sias akmeniu širdis paskaldyti*⁴⁰. Arba galima
tikėtis, drauge su neįvardytų raštų autoriumi, jog
pats *Perkūnas uolingas širdis sudaužys*⁴¹.

Uolą, kurią perskėlus pasilieja gyvybės van-
duo, atpažinus esant suakmenėjusią žmogaus
širdį, akmeniu paverstą žmogų, tuomet ir lazda,
kuria ta uola perskeliama, prilygs rykštei, kuria
atkerimas akmeniu paverstas žmogus⁴².

Simbolis, beje, tebėra perdėm gyvas ir veiks-
nus. Tai liudija vienos K. G. Jungo pacientės sap-
nas, išreiškiantis vidinį virsmą nuo psichinės ligos
į pasveikimą, kuriame ji susapnavo save ligi pusės
įsmukusią į žemę ir bepavirstančią negyva uola; ji
iš paskutiniųjų sušuko pagalbos, ir tuomet pasiro-
dė jos psichoterapeutas Jungas viduramžių burti-
ninko pavidalu, palietė uolą burtų lazdele, uola
skilo, o ji išėjo iš skilusios uolos sveika ir gyva;
pats Jungas šią viduramžių burtininko lazdele
prilygina Perkūno žaibui ir, kaip jau užsiminta,
biblinei Mozės lazdai⁴³.

Grįžtant Lietuvon, savotišku atsakymu į po-
etų nustatytą diagnozę galima būtų laikyti Ber-
nardo Brazdžionio „Dar švis diena“ pirmąjį ir ke-
tvirtąjį posmus:

*Dar švis diena, dar ant žmonijos veido
Nėra mirties raukšlių, kurios naktin nutįs,
Ir ledas tirpsta nuo širdžių, ir šalnos
išsisklaido, –*

Dar ne naktis, o Lietuva, dar ne naktis.

.....
*Dar uolos skyla, tvanas vandenu dar kyla,
Užliedamas krantus ir nusinešdamas į gelmę
geležies*

*Grandinių sudrumstą klastos ir neteisybės tylą,
Nes tu, žmogau, gyventi dar veržies!*⁴⁴

39 Kavolis 1994: 316.

40 Miškinis 1991: 36.

41 LKŽ XVII: 490.

42 Žr. Razauskas 2023a: 47–51 ir toliau; taip pat 2023b: 54–
60.

43 Jung 1980: 291–295.

44 Brazdžionis 1989: 508.

Lietuva čia norom nenorom susyja su dalyviu už-liedamas ir savaime įgauna dvasinį *pasilieimo, liejimosi* bei *laisvės* atprasmi. O tirpstantis širdies ledas vėlgi iš esmės sutampa su skilusia uola, iš kurios pasilieja gyvybės vanduo. Kaip ir Balio Sruogos eilutėje: „Tirps ir ledas, tirps ir uolos, sujūruos verdenės!“⁴⁵ Kitaip tariant, pasilies versmės.

Dar štai viena iš B. Brazdžionio „Dviejų lietuviško pavasario akvarelių“ (pirmas ir trečias posmai):

*Bus pavasaris. Brinks pumpurėliai.
Galvą svaigins apyniai.
Klaus jauni beržynėliai: Kodėlei
Snigo dar taip neseniai?*
.....
*Bėgs vanduo, prasiveržęs pro uolą,
Deimanto spurgais žeris,
Melsis qžuolas dangui, it šv. Ignacas Lojola –
Dievo didysis karys.*⁴⁶

„Prasiveržęs pro uolą“ gali reikšti ir iš po uolos, ir tiesiog per skilusią, perskeltą uolą. O pavasaris savaime vėl mena atšilimą, tirpstantį ledą bei sniegą, kuriam prilygsta iš (po) uolos pasiliejęs gyvasis vanduo. Atsižvelgtinas ir ažuolas – Perkūno medis.

Čia ir atitinkamos Kazio Bradūno eilutės:

*Tegu lūpas išdžiūvusias vilgys
Amžinųjų šaltinių vanduo.
Jie ištryškę iš žemės krūtinės,
Ištekėję iš mano tautos,
Lyg pavasario pirmas griaustinis,
Sielai niekad nurimti neduos.*⁴⁷

Uolą atstojanti „žemės krūtinė“ čia mena pasaulio („žemės“) ir žmogaus („krūtinė“) jungtį, išorinio ir vidinio pasaulio jungtį, kurių vaikas kitoje eilutėje kaip tik yra tauta, tradicija – tarpininkas tarp išorinio medžiaginio pasaulio ir vidinio dvasinio žmogaus. Iš „tautos krūtinės“ pasiliejusios versmės mena Eucharistiją ir tuo tautai suteikia papildomą metafizinę tapatybę (*vox populi, vox dei*). O griaustinis, taigi Perkūnas, niekad nebeduos „nurimti“ – sustoti, sustingti į stabą, suakmenėti, vėl pavirsti negyva uola, iš kurios Jis sielos pavasarį išskėlė gyvą versmę – *laisvėn pasiliejusią Lietuvą*.

45 LKŽ XVIII: 741–742.

46 Brazdžionis 1989: 606.

47 Bradūnas 1990: 9.

NELIETUVIŠKŲ ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Bašliaras, Gastonas = Gaston Bachelard

Euripidas = Εὐριπίδης, lo. Euripidēs

Jungas, Karlas Gustavas = Carl Gustav Jung

Ovidijus = Publius Ovidius Naso

Toporovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

AM = *The Ancient Mysteries, a Sourcebook: Sacred Texts of the Mystery Religions of the Ancient Mediterranean World*. Edited by Marvin W. Meyer. San Francisco etc.: Harper & Row, 1987.

Antikinės tragedijos 1988 = *Antikinės tragedijos: Eschilas, Sofoklis, Euripidas*. Vilnius: Vaga, 1988.

Bachelard 1993 = Gaston Bachelard. *Svajonių džiaugsmas*. Vilnius: Vaga, 1993.

Balys 1998 = Jonas Balys. *Raštai*, I. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

Becker 1995 = Udo Becker. *Simbolių žodynas*. Vilnius: Vaga, 1995.

Bradūnas 1990 = Kazys Bradūnas. *Prie vieno stalo*. Vilnius: Vaga, 1990.

Brazdžionis 1989 = Bernardas Brazdžionis. *Poezijos jaunatis*. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas–Sietynas, 1989.

BsLPJ I–II = *Lietuviškos pasakos įvairios*, I–II. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 1993–1995.

BsOPS = *Ožkabalių pasakos ir sakmės*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

BsR I = Jonas Basanavičius. *Raštai*, I: *Straipsniai ir studijos*. Sudarė Leonardas Sauka. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

BsRR = Jonas Basanavičius. *Rinktiniai raštai*. Paruošė D. Krištopaitė. Vilnius: Vaga, 1970.

Cumont 1956 = Franz Cumont. *The Mysteries of Mithra*. New York: Dover Publications, 1956.

DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis–Silvestraitis. Paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščius. Vilnius: Vaga, 1973.

EliadeHR I = Mircea Eliade. *A History of Religious Ideas*, I: *From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries*. Chicago: The University of Chicago Press, 1978.

Grassmann 1872 = Hermann Grassmann. *Wörterbuch zum Rig-Veda*. Delhi, 1999 (1872).

Jung 1980 = Carl Gustav Jung. *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton: Princeton University Press, 1980.

Kavolis 1994 = Vytautas Kavolis. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994.

KrŠRR = *Švintų rytų rytelį [Anelės Karmonienės iš Vidutinės k. pateikta tautosaka]*. Užrašė ir parengė Valdas Striužas. Vilnius: Saulės vėjas, 1995.

LaPDŽ = *Latvių pasakos: Deimanto žirgas*. Iš latvių kalbos vertė Vytautas Martišius. Vilnius: Vaga, 1979.

- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas, I–XX*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LLD I = *Lietuvių liaudies dainynas, I: Vaikų dainos*. Parengė P. Jokimaitienė. Vilnius: Vaga, 1980.
- LTs V = *Lietuvių tautosaka, V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- Metford 1983 = John Metford. *Dictionary of Christian Lore and Legend*. London: Thames and Hudson, 1983.
- Miškinis 1991 = Antanas Miškinis. *Rinkiniai raštai, I: Eilėraščiai*. Vilnius: Vaga, 1991.
- Monier-Williams 1899 = *A Sanskrit-English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams*. New edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Delhi: Motilal Banarsidass, 1999 (Oxford University Press, 1899).
- MrhKEWA II = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen, II*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1963.
- Ovidijus 1979 = Ovidijus. *Metamorfozės*. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1979.
- Razauskas 2014 = Dainius Razauskas. Lietuviškoji laimės samprata. *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 3.
- Razauskas 2018 = Dainius Razauskas. Daukanto *Perūnas*. *Liaudies kultūra*, 2018, Nr. 5.
- Razauskas 2020 = Dainius Razauskas. Sutvėrimas mintimi. *Naujoji Romuva*, 2020, Nr. 3.
- Razauskas 2022a = Dainius Razauskas. Laisvės atžvilgiai: *pa(-si)leisti ir at(-si)leisti*. *Būdas*, 2022, Nr. 2.
- Razauskas 2022b = Dainius Razauskas. *Stabo* akmuo ir akmuo *stabas*. *Būdas*, 2022, Nr. 5.
- Razauskas 2023a = Dainius Razauskas. Pavirsti akmeniu. *Būdas*, 2023, Nr. 3.
- Razauskas 2023b = Dainius Razauskas. Akmeninė širdis. *Būdas*, 2023, Nr. 5.
- Razauskas 2023c = Dainius Razauskas. Iš (po) uolos pasilieja versmė. *Būdas*, 2023, Nr. 6.
- Razauskas 2024 = Dainius Razauskas. Perkūniui trenkus iš (po) uolos pasilieja. *Būdas*, 2024, Nr. 1.
- SFBL = *Scandinavian Folk Belief and Legend*. Editors Reimund Kvideland, Henning K. Sehmsdorf. Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 1999.
- ŠvR 2000 = *Šventasis Raštas, arba Biblija*. Naujas lietuviškas vertimas: iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė prof. dr. Algirdas Jurėnas. Duncanville, Texas: World Wide Printing, 2000.
- UKT = *Utenos krašto tautosaka: Iš Utenos kraštotyros muziejaus rinkinių*. Sudarė Raimondas Garsonas ir Gražina Kadžytė. Utena: UAB „Utenos spaustuvė“, 2004.
- West 2007 = Martin Litchfield West. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- VtLU = *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*. Parengė Daiva Vaitkevičienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- Грейвс 1999 = Роберт Грейвс. *Мифы древней Греции*. Под редакцией и с предисловием А. Тахо-Годи, I. Москва: Прогресс-Традиция, 1999.
- Елизаренкова 1999
- НПБП I = *Полацкі этнаграфічны зборнік, вып. 2: Народная проза беларусаў Падзвіння*, I. Укладальнік У. А. Лобач. Наваполацк: Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, 2011.
- Топоров 1967 = Владимир Николаевич Топоров. К реконструкции мифа о мировом яйце (на материале русских сказок). *Труды по знаковым системам*, III. Тарту: Тартуский государственный университет, 1967.
- ЧБнМИ II = *Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским, II: Малорусские сказки*. Санкт-Петербург, 1878.

A STREAM GUSHING OUT FROM A ROCK STRUCK BY A ROD

Dainius RAZAUSKAS

In several previous articles by the author on the mythical images of stagnation, of stopping, damming up of a flow, particularly by a huge stone (rock) or a pile of stones, also of turning into stone and petrification, were examined. Two latter articles, conversely, dealt with the mythical images of the tumbled or smashed-down rock and the free flow released. As the dammed-up flow symbolised obstruction, so the released flow, or stream, has very strong and widely known semantics of liberation and freedom, strictly opposite to petrification as an image of constraint. This time, directly continuing the two latter articles, the Baltic and comparative data are adduced and analysed which present the mythical image of a stream (spring, fount) gushing out from a rock struck by a rod. The agent of the deed differs (subject to the tradition and genre of the adduced text) from a god to a human hero who, nevertheless, retains some traits of the Thunder-god (Lith. Perkūnas). And, as in previous cases, so in this one too, corresponding mythical images imply a psychological sense of release and liberation.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-103008, Vilnius
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt